

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 267-293

Dr. Öğr. Üyesi, Sıtkı NAZİK

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı, snazik@firat.edu.tr

MÜKEMMELLİĞİN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE GÜZELLİK¹

Özet

Estetik ve sanatın temel kavramlarından biri olan güzellik, hoşça giden ve insanda hayranlık duygusu uyandıran biçim ve ölçülerin oluşturduğu ahenkli bir bütün olarak ifade edilmektedir. Güzel sanatlardan sayılan şiirde de güzellik kavramı, merkezi bir konuma sahiptir. Nitekim hem güzel sanatlardan olup, hem de edebî sanatlara başvuru alan olması bakımından şiirde güzellik endişesi varlığını hissettirmiş, sanatsal ve estetik boyut gözetilmiştir. Bilhassa klasik Türk şiirinde bu hassasiyetin var olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sanat yapma ve estetik bir haz uyandırma düşüncesinin yansımalarını bulduğu klasik şiirde güzelliğin, “kemâl” ile birlikte zikredildiği dikkat çekmektedir. Zira Mutlak manada kemâl, cemâl ve hüsn sahibi olan Allah, güzelliğin kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada idealist bir anlayışın benimsendiği klasik şiirin güzelliğe yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Güzelliğin, mükemmellekle olan irtibatı divanlardan seçilen şiirler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sanat ve estetiğin felsefi ve tasavvufi boyutları da gözetilerek klasik Türk şairinin güzelliğe ilişkin algısını tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, anlama dayalı şerh yönteminden yararlanılmıştır. Klasik Türk şiirindeki güzellik algısının mükemmellekle yoğun bir şekilde bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik şiir, Estetik, Sanat, Güzellik, Mükemmellik

¹ Bu çalışma, “2. Uluslararası Sanat, Estetik Sempozyumu ve Sergisi (19-21 Nisan 2018-Elazığ)” adlı programda sözlü sunumu yapılan tebliğin, tam metin olarak makaleye dönüştürülmüş halidir.

BEAUTY IN CLASSICAL TURKISH POETRY AS A MANIFESTATION OF PERFECTION

Abstract

Beauty that is one of the main concepts of esthetic and art, is defined as an harmonious totality consisted of sizes and dimensions evoking pleasure and admiration in human. Beauty concept has also a central place in poetry which is accepted as fine arts. Since it is both from fine arts and a field referenced by literary arts, beauty concern made its presence felt in poetry so artistic and esthetics dimension was regarded. Especially in classic Turkish poetry it is necessary to state the presence of this precision. It attracts attention that beauty in classic poetry in which there are reflections of idea to perform art and evoke esthetics pleasure, was mentioned with “kemâl” (perfection). Because in absolute meaning kemâl (perfection) is considered as Allah, the source of beauty. Accordingly, the approach of classic poetry in which idealist approach was adopted, towards beauty was discoursed in this study. The connection of beauty with perfectness was tried to be revealed via poems chosen from divan literature. In this study aiming to determine perception of classic Turkish poetry towards beauty by regarding philosophical and sufistic dimensions of art and esthetics, paraphrasing based on meaning method was used. As a result, it was found out that beauty perception in classic Turkish poetry closely associates with perfection.

Keywords: Classic poetry, Esthetic, Art, Beauty, Perfection.

GİRİŞ

Güzellik, bir nesnenin estetik haz, hoşnutluk, beğeni ve hayranlık duygusunu harekete geçiren özelliği olup, “görme ve işitme duyuları aracılığıyla beğenilen, hoş giden ve hayranlık uyandıran biçim ve ölçülerin oluşturduğu uyumlu bütün” (Cevizci, 2002: 463) olarak tanımlanmaktadır. Estetik bir değer olan güzellik, bir nesneye güzel hükmünü verme konumuna sahip öznedeyse, o nesnenin haz ve beğeni duygusu oluşturmasına imkân sağlayan temel özelliştir (Armutlu, 2017: 5).

Güzel ve güzelliğin en fazla söz konusu olduğu alan “sanat”tır. Hatta güzelliğin bilimi olarak tarif edilen “estetik”, çok büyük ölçüde sanat güzelliği üzerine yoğunlaşmaktadır (Çetişli, 2011: 26). Buna göre estetik, felsefi bir disiplin olarak sanat ya da güzellik bağlamında söz konusu olan değerleri konu edinmekte, güzeli yahut güzelliği ele alan, güzellikle yakından bağlantılı olan kavramları araştırmaktadır (Cevizci, 2002: 375). Sanat ise görülen, işitilen, his ve tasavvur edilen olay ve güzelliklerin, varlığa ilişkin hususların estetik bir heyecan uyandıracak şekilde ifade edilmesidir (Çam, 2012: 18). Güzeli oluşturmak ve güzellik meydana getirmek üzere sergilenen öznel bir faaliyet (Cevizci, 2002: 905) olan sanatı, diğer insan faaliyetlerinden ayıran en önemli fark, güzelliği amaç edinmesidir (Çetişli, 2011: 26). Bu itibarla sanat, hayat sahnesinde güzeli, ahengi, düzeni aramak olup (Can ve Gün, 2012: 16), sanatta doğrunun yerini güzellik, yani hakikat almaktadır (Soykan, 2015: 29). Bütün bunlardan hareketle sanat ve estetiğin teme-

TİDSAD

linde güzelliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şiir, güzel sanatların bir dalı olduğuna göre, güzellik şiirin de ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla hem güzel sanatların bir dalı hem de edebî sanatların sahnelendiği bir alan olması bakımından şiirde güzellik endişesi hep varlığını hissettirmiş, sanatsal ve estetik boyut daima gözetilmiştir. Bilhassa klasik Türk şiirinde bu anlayışla hareket edildiğini belirtmek gerekmektedir.

Güzellik, zarafet, azamet, yücelik ve ululuk hep birlikte bir şekilde algılanabilir ölçü ve ahengi ifade eden ve insana bedîî bir zevk veren estetik değerler olup (Koç, 2010: 69-70), varlığı oluşturan unsurlar/parçalar arasındaki uygunluk, birlik, bütünlük, ahenk, mükemmellik gibi hususlar güzelliğin ölçütleri olarak kabul edilmektedir (Çetişli, 2011: 28).

Kemâle ermenin cezbedici bir vasıtası olarak güzellik, yapılan işte mükemmelliği elde etmek isteyen zevke aracılık etmektedir (Koç, 2010: 77). Hatta “İslam’ın estetik görüşü içinde güzellik doğrudan mükemmellik ile ilişkilidir. Bu, bir şeyin herhangi bir kusur ve eksiklikten arınmışlığı nispetinde güzel olduğu anlamına gelmektedir.” (Koç, 2010: 73). Nitekim sanat yapma ve estetik haz uyandırma düşüncesinin yansımalarını bulduğu klasik Türk şiirinde güzelliğin kemâl ile birlikte zikredildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, tasavvuf da dâhil, kaynağını büyük oranda İslami ilimlerden alan klasik şiirin duygu ve düşünce dünyasıyla alakalıdır. Çünkü tasavvufun da etkisiyle klasik şiir geleneğinde, Mutlak kemâl, cemâl ve hüsn sahibi olan Allah Teâlâ güzelliğin kaynağı olarak görülmektedir. Bu bakımdan güzellik kemâl ile yoğun bir şekilde irtibatlıdır ve buna işarette bulunan birçok şiirle karşılaşmak mümkündür.

İslam sanatında güzellik, ilâhî güzelliğin bir yansıması (Koç, 2010: 111). “cemâl” sıfatının bir tecellisi olarak görülmektedir. Bu itibarla bütün güzellikler, ilâhî güzellikten yansıyan Tanrısal bir nitelik taşımaktadır (Karataş, 2001: 166). “Allah güzeldir, güzelliği sever.” (Müslim, İman: 147) hadisinden de anlaşılacağı üzere, tevhit ilkesi bütün güzelliklerin sadece Allah’a ait olduğunu, dolayısıyla O’ndan başka hiçbir şeyin gerçek anlamda güzel olmadığını veya O’nun güzelliğine bir aracı olma görevi üstlendiği ölçüde güzel olduğunu görmeyi telkin etmektedir (Koç, 2010: 74). Dolayısıyla güzellik, âlemdeki bütün güzelliklerde yansıyan ilâhî bir sıfat olup, varoluşun her düzeyinde kendini göstermektedir (Koç, 2010: 76).

Şiir, duygu, düşünce ve hayallerin ölçülü ve ahenkli bir şekilde ifade edilmesi, yani için dışı yansıması veya mananın surete bürünmesi olarak görülmektedir (Koç, 2010: 166). Şiirdeki bu düşünce ve duygu buluşmasını âlemdeki düzen ve güzelliğin dil düzeyindeki bir tezahürü olarak algılamak mümkündür. Zaten bütün İslam sanatlarının özünü oluşturan bu uyum, kendisini dilde izhar edince, şiir ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda şair de görünenin ötesine geçebilen, mutlak ve kalıcı güzelliği fark edebilen ve bunu dile getirmeye çalışan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2010: 168). Sanatçı, bütün güzelliklerin kaynağının Allah olduğunu idrak ederek izafî güzellikten mutlak güzelliğe ulaşmaya çalışmaktadır (Pişgin, 2015: 50). Şu halde sanatçı/şair, sözlerin dizilişinde güzeli arayan insan olup, hayatın bütün boyutlarında güzeli aramak ve adım adım güzellik sahilinde ilerlemek suretiyle mutlak güzelliklerin sahibi Allah’a yaklaşacaktır. Bunun din dilindeki adı kâmil insan olmaktır (Can ve Gün, 2012: 17).

Sanat, bir yönüyle de dinî hakikatlerin estetik olarak ifade edilmesi anlamına gelmektedir (Pişgin, 2015: 47). Dolayısıyla klasik Türk şiirini, halis ve özgün örnekleri göz önünde bulundurul-

TİDSAD

duğunda, yüce hakikatlere ilişkin bir rüyet tecrübesinin meyvesi olarak görmek gerekmektedir (Koç, 2010: 169). Bu şiirde en yüksek estetik form, şiirsel güzelliğin dinî hakikatle ahenkli bir bütünlüğe büründürüldüğü yerde aranmaktadır (Koç, 2010: 170). Nitekim klasik şiirde eşyanın renk, ses ve biçimi adeta maddesinden soyutlanarak, ilâhî güzelliğin bir yansımasına dönüşmekte, böylece kâinatın ve oluşun dilini paylaşmış olmakta, insanı mutlak hakikate açan bir şiir halini almaktadır (Koç, 2010: 172).

Hâsılı güzellik, gerek bir sanat yapıtındaki tezahürüyle gerekse tabiattaki varlıklara ait uyum, düzen, ölçü ve ihtişam itibariyle mükemmelliği yansıtmakta, adeta klasik şiir ikliminden gelen ilâhî âleme ait esintileri hissettirmektedir. Bu haliyle klasik şiir, ilâhî güzelliğin bir ifadesi ve nağmesi olmaktadır. Velhasıl, birçok şairin divanına bakılmakla birlikte, bilhassa aşağıda ismi/mahlası geçen şairlerin divanlarından yararlanılarak yapılan bu çalışmada, anlama dayalı şerh yöntemiyle benzer hususların anlatıldığı şiirler bir araya getirilip uygun başlıklara ayrılarak güzelliğin mükemmellik ile olan bağlantısı ortaya konulmaktadır.

DİVANLARINDAN YARARLANILAN ŞAİRLER LİSTESİ			
Adlî	Ahmed Paşa	Ahmedî	Ahmed-i Dâ'î
Atâyî	Avnî (Fâtih)	Bâkî	Cem Sultan
Fehîm-i Kadîm	Fuzûlî	Hatâyî	Hayâlî
Hayretî	Helâkî	İbrahim Hakkî	Kadı Burhaneddin
Kâmî	Mesîhî	Mîhrî Hatun	Muhibbî
Nâ'îlî	Nâbî	Necâtî Bey	Nef'î
Nesîmî	Niyâzî-i Mısrî	Şeyh Gâlib	Şeyhî
Şeyhülislâm Yahyâ	Usûlî	Yahyâ Bey	Zâtî

1. Sevgili Bağlamında Güzelliğin Mükemmellik ile Olan İrtibatı

Mükemmellik kendisinde güzelliğin varlığını gerektirdiği gibi, güzellik de mükemmelliğin bir ifadesi olarak kendini izhar etmektedir. Bir nesneye/varlığa mükemmel diyebilmek için onun, adeta her yönüyle dört dörtlük olması gerekmektedir. O varlıktaki bütün üstün özelliklere, doğal olarak güzellik de dâhildir. İdeal/mükemmel sevgili anlayışını aksettiren klasik şiirde de güzellik, sevgili için vazgeçilmez bir nitelik olarak görülmektedir. Dolayısıyla kemâl, cemâlin varlığıyla gerçekleşmekte, aksi takdirde kemâlden söz etmek mümkün olmamaktadır. Güzellik ilâhî cemâlin bir yansıması olarak görüldüğünde ise, zaten güzelliğin kaynağı Mutlak kemâl sahibi bir varlığa bağlanmış olmakta ve güzelliğin, mükemmellik ile doğrudan irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır.

1.1. Sevgilin Cemâlinin Mükemmelliği Nazara Sunması

Arapça'da, daha ziyade yüz güzelliği anlamına gelen "cemâl" kelimesinin yanı sıra, "hüsn" kelimesi de güzellik kavramını karşılamaktadır. Ancak cemâl ve hüsn tasavvufta, sadece Allah'ın zatında bulunan (Üstüner, 2007: 79), ilâhî zata ait olan kemâl ve güzelliği ifade etmektedir (Cebecioğlu, 2009: 123, 289; Uludağ, 2005: 86, 176). Dolayısıyla bu iki kavrama şiirlerde de, ilâhî sevgili ve kemâlini ortaya koyar nitelikte anlamlar yüklendiği görülmektedir. Öte yandan şiirlerde cemâl ve hüsn ek olarak, "bahâ, behcet, letafet, melâhat, revnak ve tal'at" gibi kavramların da güzellik için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Cemâl itibariyle şair tarafından mükemmel bir varlık olarak algılanan sevgilinin yüzü ay, güneş, cennet, huri ve melek gibi yüce ve kutsal varlıklara benzetilmekte, hatta onlardan daha üstün görülmektedir. İlâhî sevgili ve tasavvuf bağlamında düşünüldüğünde ise, yüz zaten cemâle dair tecellileri (Üzgör, 1990: 176), vahdeti, hatta ilâhî zatı (vech-i hakiki) temsil etmektedir (Tarlan, 2009: 83, 131). Bu yönüyle yüzün, bütün varlıklardan çok daha değerli ve üstün bir konuma sahip olması anlaşılabilir bir hal almaktadır. Zaten klasik şiirde sevgilinin cemâlinin bu yönüne bir hayli vurgu yapılmaktadır.

Allah Teâlâ güzellik tahtına sevgiliyi padişah kılmıştır. En güzel sıfatlara sahip olması bakımından o sevgilinin zatı, kemâl itibariyle ne kadar da yücedir. Dolayısıyla beyitte sevgili güzellik ve kemâl yönünden en üst mertebede ve en güzel sıfatlarla muttasıf bir varlık olarak görülmektedir:

Îzid serîr-i hüsne seni kıldı pâd-şâh

A' lâ kemâli zâtike fi ahseni's-sıfât²

Fuzûlî, G. 39/6 (Akyüz vd., 2000: 150)

Güzelin cemâl nuru, Celâl sahibinin aydınlığıdır. Nitekim dilberin güzelliğinin kemâli ile kemâlinin güzelliği tahakkuk etmiş, mükemmellik, güzelliğin tam oluşuyla gerçekleşmiştir. Beyitte güzelliğin kemâl noktasına ulaşması ile kemâle ait güzelliğin meydana geldiği söylenecek mükemmelliğin oluşmasında güzelliğin önemine vurgu yapılmaktadır. Üstelik burada sevgilinin, cemâl nurunu, celâl sahibinden aldığı ifade edilerek Allah Teâlâ'nın celâl sahibi oluşu da nazara sunulmakta ve her şey zıddıyla kaimdir ilkesinin bir gereği olarak cemâlin idrakinin, celâl ile olduğuna ve bu sayede kemâlin gerçekleştiğine atıf yapılmaktadır:

Pertev-i Zü'l-Celâldir nûr-ı cemâli dil-berin

K' oldu kemâl-i hüsn ile hüsn-i kemâli dil-berin

Ahmed Paşa, G. 168/1 (Tarlan, 1992a: 198)

Sevgilinin cemâlinin ayetini yedi kıraat üzere olan Mushaf'ın rivayet ettiği halde (Tarlan, 1992c: 191), sevgiliye ait güzellik Mushaf'ının şerhini okumayan kişi, Kur'an'ın gökten yere ne için indiğini bilmeyecektir. Dolayısıyla sevgili, sahip olduğu güzelliğiyle temayüz ettiği gibi, Kur'an dahi onun cemâlini anlatmak için indirilmiştir. Nitekim Kur'an'da Allah'ın cemâl yönünü ortaya koyan birçok ayetle³ karşılaşmak mümkündür:

Ne bilir okumayan Mushaf-ı hüsnün şerhin

Yere gökten ne için indiğini Kur'ân'ın

² Bu çalışmada yararlanılan şiirlerin geçtiği kaynaklardaki şekline, mümkün mertebe, sadık kalınmıştır.

³ İlâhî cemâle dair ayetlerden bazılarının geçtiği yerler: Bakara, 2/143, 163, 218; Âl-i İmrân, 3/129; Yûnus, 10/26; Hicr, 15/49; Mûminûn, 23/14; Nûr, 24/35; Rûm, 30/21-24; Yasin, 36/33-36; Şurâ, 42/19.

Fuzûlî, G. 161/5 (Akyüz vd., 2000: 208)

Güzellik sahibi padişah olarak sevgili, güzeller güzelidir (Tarlan, 1992c: 196). Her şeye canan olan sevgilinin hüsnüne cihan hayrandır (Külekcî ve Karabey, 1997: 139). Nitekim Yaratıcı, sevgiliye öyle güzel bir huy ve yaratılış vermiş ki, felek onun güzelliğine hayran, melek ise lütfuna âşıktır. Dolayısıyla güzel ve güzellik, muhatabı hayranlığa, coşkuya ve aşka teşvik etmektedir (Çetişli, 2011: 23). Bundan ötürü güzellikleriyle meşhur olan huri ve melek dahi sevgilinin hüsnüne hayrandır. Felek ise daima onun aşkına başı dönmüş bir haldedir. Bu yüzden dönüp durmaktadır. Aynı şekilde sevgiliye, melekler hayran huriler ise âşıktır ve bu büyüleyici güzellik karşısında şair hayranlığını gizleyemeyerek “Allahu Ekber” demektedir. Dolayısıyla sevgili yüz ve huy güzelliğiyle yüce âleme ait varlıkları dahi kendine hayran ve âşık etmişken, şairin hayran olmaması işten bile değildir:

Zihî hulk u zihî halk ki vermiş sana hâlîk

Felek hüsnüne hayrân melek lutfuna âşık

Şeyhî, G. 93/1 (İsen ve Kurnaz, 1990: 189)

Hüsnüne hayrân durur hûr u melek

‘İşkına ser-geştedür dâ’im felek

Nesîmî, G. 220/1 (Ayan, 2002: 453)

Melâ’ik sana hayrân hûr ‘âşık

Bu nice hüsn olur Allahü Ekber

Ahmedî, G. 141/8 (Akdoğan: 298)

Sevgilinin nihayetsiz güzelliğini şair nasıl vafetsin ki (Ayan, 2002: 602), bu imkânsızdır. Bundan ötürü put gibi güzel sevgiliye hitapla şair, güzelliğinin tasvirinin kabil olmayacağını ve yüzünün vasıflarını bir tarz üzere yorumlamanın mümkün olmayacağını dile getirmektedir:

Gerçi hüsnün sanemâ kâbil-i tasvîr olmaz

Rûyun evsâfını bir vech ile ta’bîr olmaz

Kâmî, G. 77/1 (Yıldırım, 2009: 301)

Aya ışık, revnak veren, sevgilinin kemâl üzere olan cemâli, yani mükemmel güzelliğidir. Güneşe hançerler çeken ise iki hilalidir. Nitekim beyitte sevgilinin hilale benzeyen kaşlarının, güneş misali yüzü için birer hançer işlevi gördüğü söylenmektedir. Tasavvufta kurbiyyet makamını (kâbe kavseyn), Allah’a en yakın olma halini temsil eden kaşlar (Tarlan, 2009: 229, 681) ve cemâl nuruyla sevgili, kemâl ve yücelik sahibi olarak nitelendirilmektedir. Üstelik burada ayın

ışığının kendinden olmadığına imada bulunulmakta, iki hilal ile ayın ilk ve son evresinde aldığı şekle atıf yapılmaktadır:

Fer veren mâha cemâl-i bâ-kemâlindir senin

Mihre hançerler çeken iki hilâlindir senin

Hayâlî, G. 281/1 (Tarlan, 1992b: 186)

Put gibi güzel sevgiliye hitapla âşık, sevgilinin, zatının güzelliğinin ezeli cemâl olduğunu, bu gayet hoş güzellik ve letafet ile nasıl da kemâl üzere bulunduğunu söylemektedir. Ezeli bir cemâle, kemâl üzere güzellik ve letafete sahip oluş, ilâhî sevgiliyi, Mutlak cemâl ve kemâl sahibi olan Allah Teâlâ'yı idraklere sunmaktadır:

Sanemâ cemâl-i zâtun ezeli cemâl imiş ol

Zihi hüsn ü zî letâfet niçe ber-kemâl imiş ol

Ahmed-i Dâî, G. 227/1 (Özmen, 2001: I/208)

1.2. Sevgilinin Eşsiz Bir Güzellikte Oluşu

Sevgili, güzellikte eşsiz, benzersiz oluşu yönüyle mükemmel bir özellik arz etmektedir. Meseleye ilâhî sevgili açısından bakıldığı zaman, “O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.” (Kur'an-ı Kerim: Şura, 42/11) mealindeki ayette de buyurulduğu üzere Allah Teâlâ, hiçbir şeye benzememektedir. Dolayısıyla Mutlak kemâl sahibi olan o ilâhî sevgilinin eşi ve benzeri bulunmamaktadır.

O süslü dilber gibi ay yüzlü güzelin bulunmadığı ve bu gönlü süsleyen güzelliğe cihan içinde bir bedelin olmadığı ifade edilen beyitte, sevgilinin eşsiz bir güzellikte oluşu vurgulanmaktadır. Nitekim “Hangi gül bahçesi içerisinde senin güzelliğin gibi bir gül açılır?” (Akyüz vd., 2000: 166) diye soran şair, sevgilinin eşsiz güzelliğini nazara sunmaktadır. Bu eşsiz oluş, güzellik itibarıyla mükemmelliği ortaya koymaktadır:

Ol dil-ber-i zîbâ gibi meh-çehre güzel yok

Bu hüsn-i dil-ârâya cihân içre bedel yok

Adlî, 50/1 (Bayram, 2008: 223)

Güzelliğinin sıfatı şerhe sığmayan (Akdoğan: 575) bir özellikteki sevgili için şair, “Ey güzelliği, sonu olmayan sabah nurlarının aydınlığı olan sevgili! Menzilin ışık saçan güneşten üstün olsa yeridir. Ezel Üstadı, aziz ve celil olan Hazret-i Hak kudretini izhar etmek suretiyle yaratmanın kemâlini sende göstermiş ve cümle güzeller içinde sen sevgiliyi eşsiz kılmıştır.” demekte, sevgilinin mükemmel bir güzellikte yaratıldığına dikkatleri çekmektedir:

Ey cemâlün pertev-i envâr-ı subh-ı lem-yezel

Ber-ter olsa menzilün hürşîd-i enverden mahal

TİDSAD

Sende göstermiş kemâl-i sun'ın Üstâd-ı ezel

Kudretin izhâr idüp Hak Hazreti 'azze ve cel

Cümle hûbân içre sen cânânı kılmış bî-bedel

Bâkî, Musammat 5/I (Küçük, 2011: 92)

Güzellikte son derece zirvede (Özmen, 2001: 163) olan sevgili öyle bir güzelliğe, o kadar hoşluk ve değere sahiptir ki, bu haliyle ayağı tozuna dahi can ve cihanın bir bedel olmayacağı söylenmektedir. Sevgili güzellik bakımından öyle üstün bir konumdadır ki, küçücük bir zerre mesabesinde olan ayağı tozuna bile bütün dünyalar değer itibariyle karşılık gelmeyecek düzeydedir:

Yâ Rab ne hüsn olur bu nice behcet ü behâ

K'olmaz ayağı tozuna cân u cihân bahâ

Şeyhî, G. 2/1 (İsen ve Kurnaz, 1990: 98)

Şair, cemâlinin güneşi ilâhî zatın nurlarının aydınlığı olan sevgiliye hitapta bulunarak, kâinatın nakışlarla süsleneli beri onun benzerinin dünyaya gelmediğini ifade etmektedir. Tevhid düşüncesine ve vahdet-i vücûd anlayışına atıf yapılan bu ilk beyitte, sevgilinin ilâhî zatın nurlarına mazhar olduğu, âlemin de ilâhî cemâlin nakışlarıyla süslediği belirtilmekte, bütün varlıkların Allah'ın cemâl tecellilerinden ibaret olduğu ifade edilmektedir. Yine "Sevgilinin dolunay misali olan güzelliğini nasıl beyan eyleyeyim?" diye soran şair, sebepler âleminde (manada) onun benzerini Hak Teâlâ'nın var etmediğini dile getirmektedir. Bu itibarla sevgili benzersiz olup, bu yönüyle mükemmelliği nazara sunan bir varlık konumundadır:

İy cemâlün âfitâbı pertev-i envâr-ı zât

Gelmedi mislün cihâna nakş olalı kâ'inât

Nesîmî, G. 29/1 (Ayan, 2002: 216)

Ben nice beyân eyleyeyin hüsn-i bedrin

Ma'nide anun mislini Hak itmedi mevcûd

Zâtî, G. 114/2 (Tarlan, 1967: 114)

Hüsn ilinin emiri ve güzeller içinde benzersiz (Özmen, 2001: 260) olan sevgiliyi, sahip olduğu güzelliği ile son derece benzersiz ve eşsiz diyerek yüceltenlerin bulunduğunu söyleyen şair, "Sultanım, senin hakkında ne derlerse desinler güzel derler." şeklinde sözlerine devam etmektedir. İkinci beyte göre de sevgili eşsizdir ve güzellikte hiç benzeri bulunmamaktadır. Şayet ayıplardan bir ayıp var ise o, şaşı gören gözden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sevgilinin hiçbir şekilde güzelliğinde bir ayıp ve noksanlık yoktur, o bu haliyle de eşsizdir:

TİDSAD

Seni hüsn ile gâyet bî-nazîr ü bî-bedel derler

Ne derlerse senin hakkında sultânım güzel derler

Nef'î, G. 43-2/1 (Akkuş, 1993: 301)

Bî-bedelsin hîç güzellikte nazîrin yok senin

Dide-i ahveldedir ger var ise ayb-ı uyûb

Usûlî, G. 6/3 (İsen, 1990: 102)

1.3. Sevgilinin Güzelliğinin Mükemmelliği İfade Eden Cennetle Anılması

Klasik Türk şiirinde sevgilinin kendisi huri, cemâli cennet, dudağı Kevser suyu, boyu Tuba ağacı, yüzündeki tüyler cennet ehli, zülfü cennet ırmakları olarak tasavvur edildiği gibi, çoğu kez sevgili sahip olduğu güzellik unsurlarıyla cennet ve içindekilerden daha üstün bir konumda düşünülmektedir. Dolayısıyla her yönüyle mükemmel olarak nitelenen cennete kıyasla sevgilinin daha yüce görülmesi, güzellik bakımından onun cennetten bile mükemmel olduğunu ortaya koymaktadır.

Sevgiliye âşık olan gönüllerin huriler ve cennet hizmetlilerine gereksinim duymayacakları, cemâlini seyreden gözlerin bağ ve bostana rağbet etmeyecekleri belirtilen beyitte, âşığa göre sevgili ve cemâli varken, huri, gılman ve cennet bahçelerinin bir önemi yoktur. Nitekim sevgilinin güzelliği karşısında, cennet bağının baharı çemen sahnındaki çerçöp mesabesindedir. Zira ilâhî sevgili söz konusu olunca Yaratan elbette yarattıklarından çok daha üstün ve güzel olacaktır:

Sana 'âşık olan diller niderler hûr u gılmânı

Cemâlün seyr iden gözler niderler bâğ u bostânı

Mısrî, 184/1 (Erdoğan, 2008: 387)

Hüsnün ki bahâr-ı bâğ-ı cennet

Sahn-ı çemende hâr u hasdır

Nâilî, Trk. B. 5/3-6 (İpekten, 1990: 144)

İlk beyitte huriler ve meleklerde güzellik ve letafetin olacağını, ancak bu güzellik ve yüz güzelliği ile bir başka güzelin olmayacağı ifade edilirken, ikinci beyitte sevgili güzellik ve hoşlukta kemâle ereli beri, huri, melek, cin ve insanların ona karşı kıskançlık gösterdikleri belirtilmektedir. Dolayısıyla sevgilinin mükemmel güzelliğini, gayb ve şehadet âlemine ait bu özel varlıkların kıskandığı dile getirilmektedir. Öte yandan sevgiliyi huri ve meleklerin kıskanması daha dikkate değerdir. Zira klasik şiirde melekler ve huriler güzelliğin timsali olarak görülmekte,

sevgili bu yüce varlıklara benzetilmekte iken, burada güzelliği ile onların dahi kıskançlığını celp etmiştir:

Hûr u melekde hüsn ü letâfet olur velî

Bu hüsn ü bu melâhat ile olmaya güzel

Ahmed-i Dâî, G. 283/2 (Özmen, 2001: 242)

Sen hüsn ü letâfetde kemâle ireliden

Hûr u melek ü cinn ü beşer reşk iledürler

Ahmed-i Dâî, G. 114/5 (Özmen, 2001: 135)

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini gören kişi, yüce olan Firdevs cennetinden vaz geçecektir (Ak, 1987: 224). Cemâli, huriden daha tercihe şayan ve boyu, Tuba ağacından yüce sevgilinin bu gönlü süsleyen şaşırtıcı güzelliği karşısında şair, hayretler içerisinde kalarak yaratması son derece üstün olan o büyük Yaratıcı için tazimde bulunmaktadır:

Te‘âlâ şânuhû ekber bu ne hüsn-i dil-ârâdur

Cemâlün hüriden yigrek boyun tûbîden a‘lâdur

Hatâyî, G. 109/1 (Macit, 2017: 339)

Sevgilinin dudağı can bahşeden çeşme, boyu salınarak yürüyen servidir. Güzelliği ise cennet gülü gibi diken ve hazanın olmadığı bir haldedir. Sevgili güzelliği itibariyle kendisinde diken ve hazandan eser olmayan cennet gülüne benzetilmektedir. Buradaki “bî-hâr u hazân” ifadesiyle cennette meşakkat, sıkıntı, hastalık ve ölüm gibi hususların olmayacağı gerçeğine işarette bulunmaktadır (Nazik, 2015: 211). Dolayısıyla sevgilinin güzelliği bu tür olumsuz ve nahoş durumların olmadığı ve mükemmelliğin tezahür ettiği yer olan cennet ile anılmak suretiyle onun da mükemmel oluşuna dikkat çekilmektedir:

Leb çeşme-i cân nahl-ı kadün serv-i revândur

Hüsnün gül-i cennet gibi bî-hâr u hazândur

Atâyî, K. 11/39 (Karaköse, 2017: sy)

Güneş olarak görülen sevgilinin cemâli en yüce arş, yüzü de Adn cennetidir (Ayan, 2002: 756). Dolayısıyla sevgili cemâliyle en yüce âlemi, güzelliğiyle de cenneti ifade etmektedir. Üstelik şairler, sevgilin boyunu, varlık âleminin bilgisinin ulaşabildiği son nokta olan ve hatta cennette bulunduğu haber verilen (Tirmizî, Cennet: 9) bir ağaç olarak sidreden daha yüksek, güzellik gülşenini de bahçeden, yani cennet bahçesinden daha yüce olarak görmektedirler:

Sidreden kâmetüni biz dahi bâlâ bilürüz

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 267-293

Gülşen-i hüsnüni de ravzadan a'lâ bilürüz

Muhibbî, G. 1176/1 (Ak, 1987: 372)

1.4. Güzelliğindeki Kemâl Bakımından Sevgilinin Hz. Yusuf ile Mukayesesi

Klasik Türk şiirinde sevgili, huri ve melekler gibi kutsal varlıkların yanı sıra Hz. Yusuf gibi beşerî yönü olan ve son derece güzel olduğu haber verilen varlıklarla da kıyaslanmakta, hatta çoğunlukla güzellik bakımından ondan üstün olarak görülmektedir.

Hz. Yusuf'un güzellik ile Mısır'a sultan olduğu rivayet edilmektedir. Oysa Hz. Yusuf "güzel yüzlülerin şahı olan sevgiliyi görseydi ona kul olurdu" denilmekte, her ne kadar Mısır'ın Yusuf'u bütün güzellerden yüce olsa da sevgilinin güzelliğinin bugün ondan binlerce türlü/kez evla olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla güzelliği ile dillere destan olan Hz. Yusuf'un bile sevgilinin güzelliğiyle mukayese edilemeyeceği dile getirilmektedir:

Yûsuf Mısır'da dirler hüsn ile oldı sultân

Görseydi kul olurdu sen şâh-ı meh-likâya

Adlî, 123/6 (Bayram, 2008: 319)

Egerçi Yûsuf-ı Mısırî kamu güzelden a'lâdur

Senün hüsnün bu gün andan hezârân dürlü evlâdur

Ahmedî, Zeyl 5/1 (Akdoğan: 621)

"Mısır azizi eğer sevgilinin güzelliğini görse idi, güzellik timsali Hz. Yusuf'un adını anmaktan ötürü samimi bir tövbe eder idi" denmekte, sevgilinin güzelliğine nazaran Hz. Yusuf için güzel demenin bir günah olduğu ima edilmektedir. Hatta "Hz. Yusuf'u her gören ah eyler idi, fakat senin güzelliğini eğer Hz. Yusuf görse yüzlerce ah eder idi." diyen şair, sevgilinin üstün güzelliğini görmesi halinde Hz. Yusuf'un dahi bu üstünlük karşısında kendi güzelliğinden yakınacağını vurgulamaktadır:

Hüsnüni görse idi eger kim 'aziz-i Mısır

Anmağa Yûsuf adın ider tevbe-i nasûh

Muhibbî, G. 304/2 (Ak, 1987: 127)

Her gören Yûsuf'ı âh eyler idi lik senün

Hüsnüni görse eger Yûsuf iderdi sad-âh

Fehîm-i Kadîm, K. IX/6 (Üzgör, 1991: 156)

Ey can/gönül nidasıyla sevgiliye hitapta bulunularak bu cihan içinde güzellik yönünden cemâlinin meşhur olmasından itibaren Ken‘an ilinin Yusuf’unun unutulduğunu dile getiren şair, sevgilinin, yanağının Hz. Musa’nın ateşi, dudağının Hz. İsa’nın mucizesi, güzelliğin kemâli noktasında Hz. Yusuf olduğunu ve Hz. Muhammed’den hu tuttuğunu söylemektedir. Sevgilinin ateş rengindeki yanağı, Hz. Musa’ya mucize olarak gösterilen ateştir. Dudağı, kendisine ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizesi verilen Hz. İsa’nın nefesidir. Sevgilinin güzelliğindeki mükemmellik ise Hz. Yusuf’la irtibatlandırılmakta, ancak bununla yetinilmeyerek Hz. Yusuf’tan daha güzel olduğu belirtilen Hz. Muhammed’den de nasiplendiği ifade edilmektedir:

Cânâ bu cihân içre güzellikte cemâlün

Meşhûr olalı Yûsuf-ı Ken‘ân unuduldu

Mihri, G. 188/2 (Arslan, 2007: 246)

Yanağın âteş-i Mûsâ dudağın mu‘ciz-i İsâ

Kemâl-i hüsne Yûsuf’sun Muhammed’den tutarsın hû

Şeyhî, G. 145/6 (İsen ve Kurnaz, 1990: 241)

1.5. Sevgilinin Mükemmel Güzelliği Karşısında Diğer Varlıkların Durumu

Sevgilinin dillere destan güzelliği her yönüyle mükemmel ve yüce bir âlem olan cennetle mukayese edildiği gibi, müşahede âlemine ait güneş, ay ve yıldızlarla da kıyaslanmakta ve onların sevgili karşısındaki eksikliği ortaya konmaktadır. Hatta sevgili çoğu kez ay ve güneşe benzetilmekle birlikte, aşağıdaki beyitlerde de fark edileceği üzere, tevhid düşüncesinin bir yansıması olarak onlardan çok daha üstün görülmekte; bu yaklaşım da Hz. İbrahim’in, yıldız, aya ve güneşe bakıp, onların battıklarını görmek suretiyle Allah’ın birliğini idrak etmesi (Kur’ân-ı Kerim: En’âm, 6/76-79) hadisesini akla getirmektedir.

Güneş ve ay ne denli güzellik davasında bulunurlarsa bulunsunlar, sevgilinin yanağındaki tazeliğin güneş ve ayda bulunmayacağını dile getiren şair, sevgiliye hitapla “Güneş bir zavallı, ay ise bir eğri ağızlı; seninle güzellik ve cemâl davası nasıl kılsınlar?” demektedir. İkinci beyitte “zavallı” kelimesini zevâl ile irtibatlandırıp güneşin zevâl bulmak, yok olmak özelliğine sahip olduğunu, hilal şeklindeki ayın ise eğri ağıza benzediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu nakıs halleriyle ay ve güneşin sevgiliyle güzellikte rekabet edemeyecekleri vurgulanmaktadır:

Ne denlü da‘va-yı hüsn eyler ise mihr ile mâh

Ruhun taraveti şems ü kamerde bulunmaz

Cem Sultan, G. CXX/2 (Ersoylu, 2013: 110)

Bir zavallu âftâb u mâh ise bir keş-dehen

Nice kılsunlar senünle da‘vi-i hüsn ü cemâl

TİDSAD

Adlî, 79/3 (Bayram, 2008: 261)

Güneş güzellik denizinin dalgasının bir damlasıdır (Tarlan, 1992a: 224). Bu bakımdan yârin güzelliği bir deniz, güneş ise onun damlasıdır. Damlanın umman ile boy ölçüşme noktasında bir kadir ve kıymeti olmasa gerektir. Dolayısıyla güneş, ummanı andıran güzellik karşısında damladan farksız bir konumdadır:

Bir denizdir hüsnü yârin katresidir âfitâb

Katrenin ne kadri vardır k'ede ummân ile bahs

Ahmed Paşa, G. 22/2 (Tarlan, 1992a: 129)

Hilale hitapla şair, “Ey bayram hilali! Sevgilinin kaşı sana üstündür. (Zira) Yüz güzelliği sende bir var ise onda iki var.” diyerek sevgilinin kaşına benzeyen bayram hilalinin tek oluşu yönüyle sevgilinin kaşları ve güzelliğine göre bir noksanlık arz ettiğini belirtmektedir. Sevgilinin kaşının bayram hilali ile mukayesesi dikkate değerdir. Çünkü bayram son derece güzellik ve sevinçlerin yaşandığı, hatta âşığın sevgilisini görme imkânına eriştiği bir zaman dilimidir. Böyle bir anı müjdeleyen bayram hilali dahi sevgilinin iki kaşına göre mükemmellikten yoksundur:

Ey hilâl-i iyd gâlibdir sana ebrû-yı yâr

Hüsn-i sûret sende bir var ise anda iki var

Fuzûlî, K. 41/1 (Akyüz vd., 2000: 122)

Şairlerin zaman zaman hüsn-i talil (güzel sebebe bağlama) sanatına da başvurmak suretiyle sevgilinin mükemmel güzelliğini gözler önüne serdikleri görülmektedir. Nitekim ilk beyitte güneşin, sevgilinin hüsnüne karşı kemâl izhar ettiği için feleğin her gün ona zeval bulmayı reva gördüğü söylenmektedir. İkinci beyte göre de ay, sevgilinin güneş yüzüyle güzelliğin kemâli konusunda dava etmiş olup, bundan ötürü her ay o nakış için ayın yüzünün gökte eğri bir halde olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla ayın, hilal şeklini almak suretiyle kendini süslü gösterdiği ve böylece güneşe benzeyen sevgilinin yüzüyle güzellik hususunda mücadeleye giriştiği anlatılmaktadır:

Ettiği için hüsnüne karşı kemâl izhâr gün

Bir gün olmaz kim ana gerdûn yetirmez bir zevâl⁴

Fuzûlî, G. 172/3 (Akyüz vd., 2000: 214)

Güneş yüzünle ay etmiş kemâl-i hüsnünde da'vâ

⁴ Beyitte geçen “izhâr” ve “kim” kelimelerinin, günümüz Türkçesine aktarılırken “izhân” ve “ki” şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir. Alıntı yapılan kaynağın sonunda divanın asıl metni verildiği için, söz konusu kelimeler, °° (55). sayfada yer alan şiirin aslından karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

Her ay ol nakş için olur felekde rûy-i mâh egri

Ahmed Paşa, G. 331/4 (Tarlan, 1992a: 277)

Ay yüzlü sevgilinin güzelliği bir nur deryasıdır (Tarlan, 1967: 252). Daha da ötesi sevgilinin güzelliği nurdan sonsuz bir deniz olduğu halde, güneş, ay ve Zühre (Venüs) gezegeni o derya için üç tane hava kabarcığı görünümündedir. Dolayısıyla güzelliği ve güzelleri temsil etmede ismi geçen üç önemli gök cismi, sevgilinin güzelliği karşısında bir hiç mesabesindedir:

Hüsni anun nûrdan bir bahr-i bî-pâyân imiş

Mihr ü mâh ü zöhre ol deryâya üç dâne habâb

Zâtî, G. 64/2 (Tarlan, 1967: 64)

Sevgilinin güzelliğinin bahçesine, daima ay ve güneşin iki kapıcı olmasını isteyen şair, güzellik ülkesinin şahı olması hasebiyle, ay ile güneşin gece ve gündüz padişah olan o sevgilinin izine kul gibi yüzünü sürdüklerini ifade etmektedir. Gökyüzü gibi yüce bir âlemde bulunan ay ile güneşin dahi ayağına kapandığı sevgili, güzellik ilinin sultanı olarak çok daha üstün bir konumdadır. İlâhî sevgili bağlamında beyte yaklaştığımızda, zaten Yaratan yaratılanlara nazaran her yönden üstündür:

Ravza-i hüsnünün ola her dem

Mâh u hûrşid iki derbânı

Fehîm-i Kadîm, K. XVII/101 (Üzgör, 1991: 212)

Hüsn ilinün şâhısın ay ile gün leyl ü nehâr

İzüne yüzün sürer sen şehriyârun kul gibi

Adlî, 140/6 (Bayram, 2008: 345)

Ay yüzlü sevgiliye hitapla, “Ey ay! Sana güneş bu cemâl ve kemâl ile öykündü ise kendi zevalini ararmış.” diyen şair, güneşin ay yüzlü sevgiliye benzemeye çalışmakla kendi sonunu getireceğini belirtmektedir. Ay kelimesi sevgili için kullanılmak suretiyle istiare sanatı yapılan beyitte, sevgilinin, ay olarak görülüp de güneşe göre daha üstün kabul edilmesi dikkat çekmektedir. Zira ay, parlaklığı daha az olan ve ışığını güneşten alan bir gök cismi iken, burada sevgilinin yerine kullanılarak cemâl ve kemâl bakımından güneşten üstün tutulmaktadır:

Ey meh sana güneş bu cemâl ü kemâl ile

Öykündi ise kendü ararmış zevâlini

Hayretî, G. 459/4 (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981: 420)

1.6. Güzellik Bağlamında Mükemmelliğin Kudret ve Yücelikle İfade Edilişi

İslami estetik duyarlılık ve güzellik anlayışında güç, kudret ve azamet kabilinden duyguları uyandıran her türlü büyüklük ve yücelik kemâlin bir göstergesidir (Koç, 2010: 83). Buna göre mükemmel olan güzel ve iyi olan demek olup, bu güzel ve iyi oluş aynı zamanda güç, kudret ve sınırsızlığa tekabül etmektedir (Tokat, 2015: 131). Dolayısıyla mükemmellik, güzellik, iyilik gibi hususiyetler güç, kudret ve sınırsız, hatta sonsuz oluşla irtibatlıdır.

Sevgili güzelliği ile mükemmelliğin bir göstergesi olan kudret ve azamet gibi üstün özellikleri de taşıma potansiyeline sahiptir. Nitekim âlemin güneşi kuzu burcundan sevgilinin güzelliğini takdir edip, eşiğine yüz sürmeye gelerek daima kapıcıdan yardım dilemektedir. Sevgilinin güzelliğini övmek için semada bulunan burçlar ve güneşin dahi onun eşiğine yüz sürdüğü, hatta bunun için kapıcıdan (âşıktan) yardım istedikleri vurgulanmaktadır:

Edip burc-ı hamelden mihr-i âlem hüsnünü tahsîn

Gelip yüz sürmeğe derbândan eyler dâim istimdâd

Gâlib, Tarih 9/10 (Okcu, 2011: 172)

“Allah mübarek eylesin. Sen dilenci, o güzellik padişahıdır. Bu dünyada padişaha kulun dost olması mümkün müdür?” diye soran şaire göre, güzellik padişahı olan sevgili öylesine yüce bir konumdadır ki, dilenci mertebesinde olan âşığın ona dost olması imkânsızdır. Şair kendisine yönelerek, o padişahın güzellik ile cihanı kul edindiğini ve kölesine itibarda bulunmamanın sultana yaraştığını belirtmektedir. Dolayısıyla güzelliği sayesinde sevgili, kudret ve yüceliği elinde bulundurmakta, bu haliyle ulaşılmaz bir mertebede olmaktadır:

Bâreke’llâh sen gedâ ol pâdşâh-ı hüsnüdür

Olduğu var mı cihânda şâha ola kul enîs

Adlî, 35/7 (Bayram, 2008: 203)

Zâtî cihânı hüsn ile ol şâh idindi kul

‘Add olmamak ğulâmına sultâna yaraşur

Zâtî, G. 168/5 (Tarlan, 1967: 168)

Sevgili için “Güzellik şehrinin hükümdarısın bugün ferman senin” diye sözünü yineleyen şair, her baştan çıkarıcı güzelin, sevgilinin emrine gönül bağladığını ve muradına uygun olarak bütün devranın devrettiğini söylemekte, bu güzelliği ile her şeyin sevgilinin emrine amade olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan ikinci beyitte şair, kendine bir soru yönelterek “Ey güzellik padişahı! Helâkî kimdir? Der isen, köleler içinde zavallı, hakir ve aciz bir köledir.” demekte, hüküm ferman sahibi olan sultana göre kendi durumunu ve konumunu ortaya koymaktadır:

Emrine dil-bestedir her dilber-i fettân senin

TİDSAD

Şehr-i hüsnün şehrîyârısın bugün fermân senin

Devr eder vefk-i murâdınca bütün devrân senin

Şehr-i hüsnün şehrîyârısın bugün fermân senin

Gâlib, Şarkı 7/1 (Okcu, 2011: 312)

Kimdür Helâkî dir isen ey pâdişâh-ı hüsn

Bir bendedür ki bendeler içre kemînedür

Helâkî, G. 56/5 (Çavuşoğlu, 1982: 96)

“Ey sevgili güzellik ile âlemin padişahı oldun.” (Ak, 1987: 109) diyen şair, sevgilinin, kâinatı kendine kul ettiğini, bu haliyle âlemin sultanı olduğunu söylemekte, ona selam ve esenlik dileklerini ileterek güzellik ve cemâl ile kabule şayan olduğunu vurgulamaktadır. Yine şair, “Ey Avnî o güzellik ve cemâl padişahına kul olduğun içindir ki, Osmanlı mülkü sana bağışlandı.” demektedir. Dolayısıyla ikinci beyitte, Osmanlı ülkesi ve devleti hükümdarlığının şaire bağışlanmış olması; onun, mutlak güzellik ve cemâl sultanı olan Allah’a, kayıtsız şartsız itaat edip gönül rızası ile kul olması sayesinde gerçekleşmiştir (Doğan, 2014: 484). Burada, güzellik padişahının hüsnüne kul olduğunu, bir padişah olan Fatih’in söylemesi dikkat çekicidir:

Kul itdün kâyinâtı kendüne sultân-ı âlemsin

Selâm olsun sana hüsn ü cemâl ile müsellemsin

Yahyâ Bey, Murabba 42/V-1 (Çavuşoğlu, 1977: 217)

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul oldun ‘Avniyâ

Sana olmuşdur müsellemler mülk-i ‘Osmân var ise

Avnî, G. 67/6 (Doğan, 2014: 482)

1.7. Sevgilinin Fiiline Ait Güzelliğin Mükemmelliği Ortaya Koyması

Allah Teâlâ kâinatı düzen ve ölçü üzere, güzel bir şekilde yaratmıştır. Zaten “O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı.” (Kur’an-ı Kerim: Secde, 32/7) ayetinin yanı sıra, şanı yüce olan Allah Teâlâ’nın “Yaratanların en güzeli” (Kur’an-ı Kerim: Müminun, 23/14; Saffat, 37/125) olduğunu bildiren ayetler, Tekvin (yaratma) sıfatının güzellik merkezli olarak tecelli ettiğini ortaya koymaktadır. Buna göre kâinatı Allah’ın yaratmış olması, onun incelikli, güzel, tam, kusursuz ve mükemmel olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla varoluşun estetik boyutu ontolojik olarak tezahür etmektedir (Tokat, 2015: 123).

Sultan Selim için yazılan bir kasidede, padişahın güzel tedbiri dünya bağına bahçıvan olduğu takdirde, bu yerin hazan rüzgârının afetinden ebediyete kadar korunacağı ifade edilmektedir. Sevgili konumundaki padişahın icraatları, fiiline ait bir güzellik olarak anlatılmakta, bu güzel

TİDSAD

tedbir sayesinde elde edilen sonucun kalıcılığına yapılan vurgu, icraattaki kemali göstermektedir:

Âfet-i bâd-ı hazândan tâ ebed mahfûz olur

Bâğ-ı dehre hüsn-i tedbîrün olursa bâğbân

Bâkî, K. 22/24 (Küçük, 2011: 57)

Huri olarak görülen sevgiliye hitapla, “Ey ay tabiatlı huri! Gülmek sana yaraşır. Nitekim güldüğün müddetçe güzelliğin gül gibi ziyadeleşir.” denmektedir. Sevgili güldüğü zaman, yüzünün gül gibi açılacağı söylenen bu beyitte, vahdeti temsil eden gonca halindeki gülün açılması suretiyle kesretin yaratıldığı ve ilâhî cemâlin bu âlemde tecelli ettiği düşüncesine atıfta bulunmaktadır. Hatta ilâhî cemâlin sürekli tecellisi ile güzelliğin giderek arttığı ima edilmektedir. Buna göre gülmenin güzelliği artırmasından, kemale doğru bir seyrin gerçekleştiği anlaşılmaktadır:

Gülmek sana yaraşır eyâ hûr-ı meh-nijâd

Kim güldüğünce gül gibi hüsnün olur ziyâd

Necâtî, G. 50/1 (Tarlan, 1992c: 172)

2. Şairin Varlık Âlemine İlişkin Güzellik Algısı ve Mükemmellik

Sevgilinin bizzat kendisiyle ilgili güzelliklerin mükemmellekle olan irtibatının yanı sıra, şairin varlık âlemine ait güzelliklere bakışının da mükemmellekle bir bağlantısı bulunmaktadır. Dolayısıyla burada şairin, gerek yaratılmış âleme ilişkin estetik idraki, gerekse insan ürünü olarak ortaya konan sanat yapıtlarının güzellik ve mükemmellik bağlamında klasik şiirdeki tezahürleri üzerinde durulmaktadır.

2.1. İlâhî Cemâlin Âlem Aynasında Yansıması ve Mükemmellik

Bütün yönleriyle âlem mutlak manada ilâhî bir güzelliğe sahiptir. Başka bir deyişle âlemdeki güzellik ilâhî güzelliğin yansımasından ibarettir (Uludağ, 1993: 296). “Allah göklerin ve yerin nurudur.” (Kur’an-ı Kerim: Nur, 24/35) ayetinde de ifade edildiği üzere, âlemdeki güzellik asıl anlam ve değerini Allah’ın nurunun bir tezahürü olmasından almaktadır (Koç, 2010: 76). Kur’an, âlemdeki güzellik olgusunu ilâhî sanatkârın bir sun’u olarak takdim ettiği gibi, Müslüman da âlemdeki güzellikleri ilâhî cemâl sıfatını yansıtan bir ayna olarak görmektedir (Koç, 2010: 55).

Sevgilinin güzelliğinin aydınlığı feleklerle düşmüş olup (Bayram, 2008: 159), onun güzelliğinin aydınlığından cihan pür nur olmaktadır (Macit, 2017: 354). Cihanın zuhuruna sebep, sevgilinin cemâli olmuştur. Bu durum, gündüzün varlığına adeta güneşin bahane kılınmasıdır. Dağ, vadi ve bütün çöller sevgilinin yüzünün güzelliğinden cennet-i ala misali daima ışık ve nurlarla dolmuştur. Dolayısıyla ilâhî cemâl nurları her tarafta yayılmış ve bu âlem ilâhî cemâl için bir ayna olmuştur:

Bâ’is cemâlün oldı cihânun zuhûrına

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 267-293

Hürşiddür bahâne vücûdına gündüzün

Bâkî, G. 260/3 (Küçük, 2011: 261)

Kûh u vâdî cümle sahrâ hüsn-i vechinden müdâm

Cennet-i a'lâ misâli tolmuş envâr ü ziyâ

İbrahim Hakkî, G. 27/3 (Küleççi ve Karabey, 1997: 163)

Çimenlik bugün Hakkın didarından cennet olmuştur (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981: 50). Yani ilâhî cemâlin tecellisiyle bahçe zaten bugün cennete dönmüştür. Buna göre “Ey dost!” diye hitapta bulunulan sevgili, gönlü süsleyen güzelliğini cihana arz eyleyeli, âlem yüzünü, cennet bağı eylemiştir. Buna göre ilâhî sevgili, cemâl tecellileriyle âlemi müzeyyen hale getirmiş, hatta cennet bahçesine çevirmiştir:

Arz eyleyeli hüsn-i dil-ârâmı cihâna

Âlem yüzünü bâğ-ı cinân eyledin ey dost

Ahmed Paşa, G. 17/3 (Tarlan, 1992a: 127)

Sevgili güzellik baharını süsleyen gonca ağzılıdır (Tarlan, 1992b: 232). Buna göre ilâhî sevgili vahdet halindeki gonca ağzını açıp “kün” emrini vermekle âlemleri yaratmış, gizli hazine (gonca ağzı) açığa çıkmıştır. Aynı şekilde sevgili, vahdeti sembolize eden yüzünün aksiyale dünyayı gül bahçesi eylemiştir (Tarlan, 1992b: 62). Nitekim ilk beyitte sevgilinin güzelliğinin her yeri gülistan eylediğini ve her tarafta bağ ve bostan var ettiğini söyleyen şair, güzellik gülistanının baştanbaşa tecelli bahçesi olduğunu ve onun çiğ damlasının bile nurlarla dolu güneşe iltifat etmeyeceğini dile getirmektedir. Buna göre adeta cennet misali, tamamen mükemmelliğin tezahür ettiği bir yer olan bu gül bahçesinde çiğ damlasının dahi nurlara gark olmuş güneşe karşı müstağni davrandığı vurgulamaktadır:

Her yeri hüsnün gülistân eylemiş

Her tarafda bâğ u bostân eylemiş

Mısrî, 79/1 (Erdoğan, 2008: 256)

Gülsitân-ı hüsn sertâser tecelli-zârdır

Jâlesi hurşîd-i pür-envâra etmez iltifât

Gâlib, G. 31/4 (Okcu, 2011: 367)

Sevgilinin yanağının aydınlığı gülistanı nurla doldurmaktadır (İsen ve Kurnaz, 1990: 67). Bundan ötürü padişah olan sevgiliye hitapla şair, âlemin yüzünün gül gibi gülüp bahar olması temennisiyle, güzelliğinin gülşenini cihana göstermesini sevgiliden istemektedir. Gül gibi gül-

TİDSAD

mek, ilâhî cemâlin âlem aynasında yansiyarak kesretin zuhur edişi olsa gerektir. Böylece yeryüzü ilâhî cemâle dair tecellilerin en güzel bir şekilde hissedildiği bahar mevsimini yaşayacaktır. “Ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk.” (Kur’an-ı Kerim: İnsân, 76/13) ayetinin delaletiyle cennette ılıman ilkbahar havasının olacağı belirtilmekte, bahar merkezinde ilâhî güzelliğin cihanda tecellisiyle kâinatın adeta cennet olduğu ima edilmektedir:

Göster cihâna gülşen-i hüsnün ki husrevâ

Gül gibi güle sûret-i ‘âlem bahâr ola

Mihri, K. 6/3 (Arslan, 2007: 193)

2.2. İlâhî Cemâlin İnsanda Tecelli Edişi ve Mükemmellik

İnsan ruh ve şekil itibarıyla mükemmel bir yaratılış sergilemektedir. Zira Allah Teâlâ insanoğlunun atası Hz. Âdem’i iki eliyle yaratmış (Kur’an-ı Kerim: Sad, 38/75), ona şekil vermiş ve kendi ruhundan üflemiş (Kur’an-ı Kerim: Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sad, 38/72), insanı en güzel bir biçimde (Kur’an-ı Kerim: Tin, 95/4) ve bambaşka bir varlık olarak yaratmıştır (Kur’an-ı Kerim: Müminun, 23/14). Hatta onu kendi sureti üzere var etmiştir (Buhârî, İstizan: 1). İlâhî suret üzere yaratılmak ise Allah Teâlâ’nın isim ve sıfatlarının mazharı olmak demektir (E’vânî, 2015: 250). Üstelik insanoğlu ilâhî/mükemmel bir âlemden gelmiştir, Allah’a aittir ve dönüşü de O’na olacaktır (Kur’an-ı Kerim: Bakara, 2/156). Bu bakımdan kâinat içerisinde insanın yeri apayrıdır.

Tasavvufta kâinatın yaratılışına sebep olarak Hz. Peygamber gösterilmektedir. Hakikat-i Muhammediye anlayışı olarak da adlandırılan bu düşünceyi yansıtan ilk beyitte, Hz. Peygamber yaratılmışların en yücesi ve dünya onun güzellik nurunun tecelli ettiği yer olarak görülmektedir. Habib-i Kibriya olan Hz. Peygamber’in kâkülü güzellik cennetlerinin yüz taneli sümbülü gibidir (Macit, 1997: 6). Dahası Muhammed Mustafa’nın kemâlinin güzelliği güzelliğinin kemâli ile olmuştur (Tarlan, 1992a: 260). Dolayısıyla ilâhî cemâl ve kemâl en güzel şekliyle Habibullah’ta, onun cemâli ise âlemde tecelli etmiştir:

Muhammed ki mahlûkun a’lâsıdır

Cihân nûr-ı hüsnü tecellâsıdır

Ahmed Paşa, K. 2/16 (Tarlan, 1992a: 24)

Sevgilinin yolunda güzeller yüz sürseler, şaşılacak değildir. Çünkü meleklerin Hz. Âdem’e hayli secde etmesi Kur’an’ın bir hükmüdür. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’e meleklerin secde etmesini emretmiştir (Kur’an-ı Kerim: Bakara, 2/34; Araf, 7/11; İsrâ, 17/61 vd.). Melekler dahi ilâhî emirle insanın yüceliğini ortaya koymuşken, güzellerin sevgili yolunda ayaklarına kapanmaları şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira insan, yukarıda geçen ayetlerde de ifade edildiği üzere her yönüyle özel bir şekilde yaratılmış olduğu gibi, Allah’ın cemâl tecellilerini de en güzel şekilde yansıtan, hatta cemâl ve celâle dair tecellileri kendinde barındırabilen tek varlıktır. Daha da ötesi o,

halife olarak seçilmiş, kulluk sorumluluğunu (emaneti) yüklenmiş ve dünyaya çeki düzen vermek için özel yetkilerle gönderilmiş bir varlıktır:

Senin yolunda hüblar sürseler yüz n'ola emrinle

Melek hayli sücûd-i Âdem etmek nass-ı Kur'ân'dır

Fuzûlî, G. 89/5 (Akyüz vd., 2000: 174)

Bu vehmedilen, vehimden ibaret olan surete, şehadet âlemine revnak veren, sevgilinin güzelliğinin rengidir (Okcu, 2011: 400). Buna göre âlem, sevgilinin güzelliğinin şerhinden bir kitap olmuştur ve şair kendine hitapla, bu kitabın metnini isterse, insan suretine bakmasını telkin etmektedir. Nitekim buna atıfta bulunan Şeyh Gâlib de meşhur bir şiirinde “Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen/Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen” (Okcu, 2011: 249) demektedir, insanın, âlemin özü ve kâinatın göz bebeği olduğuna işaret etmektedir. İnsana olan bu yaklaşım, Hz. Ali'ye isnat edilen “İnsan küçük âlem, âlem büyük insan” şeklindeki sözü akla getirmektedir. Dolayısıyla hem “küçük âlem” olan “insan” hem de “büyük insan” olan “âlem”; sahip oldukları düzen, ahenk ve ritim ile en büyük sanatkârın kemâl ve cemâlinin eşsiz delilleri (Pişgin, 2015: 49) olarak idraklere sunulmaktadır. İkinci beyitte ise ilâhî sevgilinin, insan cemâlini bütün varlıklardan daha güzel edince, onun güzel yüzüne kemâl üzere güzellik vermiş olduğu ifade edilerek varlıklar içerisinde insanın güzellik bakımından mükemmel bir şekilde yaratıldığı söylenmektedir:

‘Âlem anun hüsninün şerhinde olmuş bir kitâb

Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak

Mısrî, 89/7 (Erdoğan, 2008: 268)

Vermiş cemîl sûretine hüsn ber-kemâl

Kamudan ahsen edicek insân cemâlini

Şeyhî, G. 195/4 (İsen ve Kurnaz, 1990: 291)

Her güzeli ayna edip kendi güzelliğini yine her aynada seyretmesini yâre kimin söylediğini soran şair, sevgilinin kendi güzelliğini, cemâline bir ayna olan güzellerde seyrettiğini dile getirmektedir. Sevgilinin yüzü Allah'ın kelâmının metni, sözü Rabbani ayetler olup, cemâlinde Allah'a has yaratmanın kemâli aşikâr olmuştur. Dolayısıyla beyitte insanın en güzel bir biçimde ve bambaşka bir yaratılışla, yani ilâhî kemâl üzere yaratıldığına sevgili bağlamında atıfta bulunmaktadır. Hatta burada sevgiliden kastın bizzat insan olduğunu ifade etmek mümkündür:

Kim dedi yâra ki âyîne edip her güzeli

Kendi hüsnün yine her âyînde seyr eyle

Hayâlî, G. 508/5 (Tarlan, 1992b: 266)

Yüzün metn-i kelânullâh sözün âyât-ı rabbânî

Cemâlinde âyân olmuş kemâl-i sun‘-ı Yezdânî

Usûlî, G. 129/1 (İsen, 1990: 225)

Meleklerin, insanın güzelliğinin ışığını gördükleri için topraktan yaratılmış olan Hz. Âdem’e secde ettiklerini söyleyen şair, insanoğlunun güzelliğindeki kemâl sayesinde kutsal varlıklar olan meleklerin dahi onu yücelttikleri belirtilmektedir. Nitekim insanın cemâlî kıdem sıfatına sahip olan Zat’ın mazharıdır, sureti, ilâhî suret üzeredir ve taşlanmış şeytan dışında cümle melekler, insan ve cinler yüzüne secde kılmıştır:

Pertev-i hüsniyidi ki gördi melâyik

Âdem-i hâkîyi kendülerine mescûd

Kadı Burhaneddin, G. 55/2 (Ergin, 1980: 23)

İy cemâlün mazhar-ı zât-ı kadîm

Sûretün Allâh u rahmân ü rahîm

Vechüne cümle melâ’ik ins ü cin

Secde kıldı gayr-i şeytân-ı racîm

Nesîmî, Tuyuğ 236 (Ayan, 2002: 846)

2.3. Tabiata Dair Güzelliklerin Mükemmellekle Olan Bağlantısı

Tabiattaki eşsiz manzaralar, kuş ve rüzgâr sesleri, suların şırıltısı gibi göze ve kulağa hitap eden rengârenk güzellikler insanda estetik bir haz uyandırmakta, bu güzellikleri algılayanı tefekküre sevk etmektedir. Daha da ötesi bütün bu güzelliklerin ve âlemin bir Yaratıcısının olduğu ve kâinatı ne güzel yarattığı duygusunu kişiye telkin etmektedir. Dolayısıyla tabiattaki güzellikler de ilâhî cemâlin birer tecellileridir. Ancak bununun şuuruna varmak gerekmektedir.

Gülistanın güzelliği cennetin ağzı suyunu akıtmış, sular zülalin (tatlı su) hasedini, gül ise hurilerin kıskançlığını üzerlerine çekmiştir. Cennette, normal olarak akan nehirler ve pınarlar, gülistanın güzelliği dolayısıyla cennetin ağzı suyu olarak aktığı şeklinde düşünüldükçe hüsn-i ta‘lîl sanatı yapılmıştır (Nazik, 2015: 175). Güzelliğini ilâhî cemâlden alan gülistan, bu haliyle cenneti bile heveslendirmiştir:

Cennetün ağzı suyun akıtdı hüsn-i gülsitân

Âblar reşk-i zülâl ü gayret-i hûr oldu gül

Şeyhülislâm Yahyâ, G. 221/4 (Kavruk, 2001: 245)

Öyle bir an gelmiştir ki, onun güzelliğinden altı yön/her taraf sekiz cennete dönmüştür. Adeta yeryüzü Firdevs cennetinin kıskanmasına sebep olmuştur (Küçük, 2011: 342). Buna göre her tarafın cennet gibi bir görünüm kazandığı zaman dilimi bahar mevsimi olsa gerektir. Dolayısıyla şair, bahar mevsiminde ilâhî cemâlin tecellileriyle her yerin güllük gülistanlık olduğunu ifade etmektedir:

Erdi bir dem ki behcetinden anun

Sekiz uçmağa döndü altı cihât

Şeyhî, K. 13/3 (İsen ve Kurnaz, 1990: 63)

2.4. Sanatsal Faaliyetlerde Güzellik ve Mükemmellik

Bir işi belli bir estetik duyguyu yansıtacak düzeyde gerçekleştirme tarzı olan sanat, duygu, düşünce, tasarım yahut güzelliğin ifadesinde kullanılan yöntemlerle, bu yöntemlere bağlı olarak sergilenen üstün yaratıcılıktır (Cevizci, 2002: 905). Bu bakımdan sanat, insanî bir fiildir ve insanla yücelip gelişmektedir. Güzellik ise ilahîdir ve Rahman'dan coşup taşmaktadır (Coşkun, 2015: 96). Buna göre sanat alanında tezahür eden dış güzellik de bir şekilde ilâhî güzelliği aksettirmektedir (Koç, 2010: 56). Allah'ın cemâl sıfatının eseri olarak var olan her türlü güzellik, sanatkârın faaliyeti sayesinde dokunulabilir, görülebilir ve duyulabilir hâle gelmektedir (Coşkun, 2015: 106).

Her biri birer sanat abidesi olan son derece süslü yapıların cennetle ilişkilendirildiği görülmekte, böyle bir yerin nakışlarını seyreden birinin gülistanı temaşaya gitmeyeceği, Me'vâ cenneti gibi olan o yere girenin bir daha oradan çıkmayacağı ifade edilmektedir. Böylece söz konusu sarayın tezyinatıyla sanatsal yönden ne derece üstün bir nitelikte olduğu ortaya konmaktadır:

Nukûşın seyr iden gitmez temâşâ-yı gülistâna

Giren çıkmaz derûnından misâl-i cennetü'l-me'vâ

Nâbî, Tarih 8/4 (Bilkan, 1997: 185)

Devlet ricalinden birini övmek için yazılmış kasidede, o zatın sarayının ruh artıran bir saray değil, güzellik ve değer sığınağı olduğu ve en yüce cennetin (cennet-i a'lâ) bu yerin cihanı süsleyen yaygısı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla cennet dahi bu harikulade sanat ürünü olan sarayın, süslü görünmesini sağlayan bir yaygısı olarak düşünülmektedir:

Kasr-ı rûh-efzâ değil hüsn ü bahâ me'vâsıdır

Cennet-i a'lâ bunun ferş-i cihân-ârâsıdır

Nedîm, K. 37/1 (Macit, 1997: 110)

Sultan Selim'e övgü maksadıyla yazılmış bir şiirde şair, memduhu nazara alarak, sarayının güzellik bakımından cennet (gibi) olduğunu söylemekte ve bunun için Hak Teâlâ'nın o cennet içinde ona ebedi ömür vermesini dilemektedir. Nitekim beyitte, dünyaya ait yapılardan olan sarayın, eşsiz güzellikteki cennete benzetilmesi, sanat yönünden ne derece üstün bir vasıfta olduğunu göstermektedir:

Çün ki cennettür güzellikte sarâyun dilerem

Vire Hakk ol cennet içre sana 'ömr-i câvidân

Mesîhî, K. 5/39 (Mengi, 2104: 30)

2.5. Estetik Bir Haz Vermesi Yönüyle Güzellik ve Mükemmellik

Haz, güzel karşısında duyulan hayranlık ve takdir duygularına bağlı bir tür hoşlanmadır (Çetişli, 2011: 24). Dolayısıyla haz, beğenme, takdir etme ve hayranlıkla irtibatlıdır. Güzellik, seyreden veya dinleyen insanda hoşnutluk, coşku, hayret ve hayranlık uyandırma ve ona estetik bir haz verme özelliğine sahip olup (Çetişli, 2011: 19), bizi gündelik yaşamın acı ve katlıklarından, kuşku ve beklentilerinden, korku ve umutsuzluklarından kurtarmak suretiyle ruhumuza huzur ve rahatlık bahşetmektedir (Tunalı, 1998: 133).

“En yüksek ve en derin ruhî hazlar ilâhî güzelliğin temaşa edilmesinden hâsıl olduğu için cennette Allah'ın mutlak güzelliğini (cemâl-i bâ-kemâl) seyretmek en büyük gaye olmuştur.” (Ulu- dağ, 1993: 296). Cennette duyulacak olan bu hazzın bir ön hazırlık safhası dünyada gerçekleşmekte, ilâhî cemâlden esintiler, hissedebileni bambaşka âlemlere götürebilmektedir. Nitekim şair, Hakk'ın cemâlini cümle varlıkta aşikâr olarak gördüğünü ve onun için bu aynalara, yansımalar âlemine baktığı sürece bahtiyar olduğunu söylemekte, ilâhî cemâlin bir aksi olan bu âleme ait güzelliğe baktığı zaman bir haz duyduğunu ifade etmektedir:

Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem

Bu merâyâya anunçün bakduğumca hurremüm

Mısrî, 118/3 (Erdoğan, 2008: 304)

Şair, padişah konumundaki sevgilinin yüzünü gördüğü için gamdan kurtulduğunu ve onun kulluğunda güzelliğine bakarak mesut ve bahtiyar olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla sultan olan sevgilinin güzelliği kul mertebesindeki âşığı mutlu etmekte, estetik bir haz vermektedir:

Tâ yüzün gördüm nigârâ gamdan âzâd olmuşam

Kulluğunda pâdişâhım hüsnüne şâd olmuşam

Nesîmî, G. 248/1 (Ayan, 2002: 490)

Sevgilinin güzelliğinin nurunu gördükçe şairin kalbi safâ sürmektedir (Tarlan, 1967: 303). Sevgilinin güzelliği, ışığını âleme açıp saçalı her diyar, adeta bir bayram misali sevinç, eğlenme,

zevk ve safa ile dolmuştur. Dolayısıyla sevgili güzelliğinin nurunu âleme yaymak suretiyle gönüllerin sevinç ve mutlulukla dolup taşmasını sağlamıştır:

Keşf eyleyeli hüsni ziyâsını ‘âleme

Toldı sürûr u ‘işret ile her diyâr ‘îd

Mihri, K. 15/11 (Arslan, 2007: 210)

Estetik bir haz verme özelliğine sahip olan güzelliğin, o güzelliği fark edebileni çeşitli yönlerden huzur ve sürura sevk etmesi de kemal için bir göstergedir. Dolayısıyla bu hususta da güzelliğin mükemmellik ile irtibatının olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Mükemmelliğin bir göstergesi olması yönüyle klasik Türk şiirinde güzellik anlayışının ele alındığı bu çalışmada, örnek şiirler eşliğinde güzelliğin mükemmellik ile olan irtibatı değerlendirilmiştir.

Klasik Türk şiirinde ağırlıklı olarak işlenen aşk konusunun en önemli bir tipi olan sevgilinin, sahip olduğu güzelliği ile üstün bir konumda düşünüldüğü, dolayısıyla çoğu kez ideal bir tip olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Bu itibarla sevgilinin her yönüyle mükemmel oluşu, “huri, melek”, “ay, güneş, felek”, “cennet” gibi yüce ve kutsal varlıklarla; “gülşen/gülistan, sebze-zar” gibi güzel yerlerle; Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed gibi son derece güzel insanlarla kıyaslanarak ortaya konulmuştur. Hatta çoğu zaman bunlardan üstün bir güzelliğe sahip oluşuna vurgu yapılmıştır. Buna göre şair açısından sevgili eşsiz ve mükemmel bir güzelliğe sahiptir. Gerek sevgilinin bizzat kendisi, gerek tek tek güzellik unsurları ve gerekse fiili, tavrı ve bulunduğu yer dahi bütün varlıklardan daha güzel olarak kabul edilmiştir. Zira bu düşüncenin temelinde büyük oranda tasavvuf vardır. Tasavvufta ise hakiki aşk ve ilâhî sevgili anlayışı hâkimdir. Sevgiliden kasıt Allah Teâlâ olunca, zaten O’nun, yarattıklarından üstün olması ve onlara benzememesi zatının bir gereğidir. Dolayısıyla güzellik, ilâhî zata ait bir sıfat olması bakımından Allah Teâlâ’ya bakan yönüyle her halükârda mükemmellik ile eş değerde olmuştur. Çünkü mutlak mada kemal, cemâl ve hüsn sahibi oluş O’na mahsustur.

Güzelliğin yaratılmış âleme, kâinata bakan yönünün olduğu da örnek şiirler vasıtasıyla müşahade edilmiştir. Nitekim çalışmada referans gösterilen birçok şiirde topyekûn bir âlem, insan ve tabiatın ilâhî cemâlin bir aynası konumunda bulunduğu, Allah’ın cemâl tecellilerinin mazharı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu âlemdeki güzelliklerin, kaynağı bağlamında mükemmellik arz ettiğine dikkat çekilmiştir. Zira cennet de dâhil, varlık âlemine güzellik bahşeden Allah Teâlâ’dır ve bu sayede mevcudat o güzellikten nasiplendiği nispette mükemmel olabilmıştır. Öte yandan bu cemâl tecellilerini hissedebilmenin, özel bir bakışa, estetik bir idrake sahip olmakla gerçekleşebildiği nazara sunulmuştur. Sevgiliye ait güzellik ve tabii güzelliklerin estetik bir haz vermesinin yanı sıra, insani faaliyetin bir ürünü olan, başta mimari yapılar olmak üzere, sanat eserlerinin de güzellikleriyle bakanları hayran bıraktığı ve hoşnut ettiği görülmüştür.

TİDSAD

Güzellik ister sevgilinin, ister tabiatın, isterse sanat eserinin bir özelliği olsun, mükemmellik, ahenk, uyum, intizam, ihtişam, kudret, hâkimiyet, heybet ve azamet gibi yüce/üstün özelliklerle birlikte anılmıştır. Bu bakımdan bilhassa sevgili güzelliği ile mükemmel, âlemin sultanı, istigña sahibi, eşsiz, kendine hayran bırakan bir varlık olarak algılanmıştır.

Mükemmelliğin bir tezahürü olarak güzellik, bir arayış ve özlemdir, tevhid düşüncesinin temel dayanağıdır. Kulun vahdete vuslat yolculuğunun azığı, miracın merdivenidir. Nitekim güzellik, elest meclisinde ilâhî cemâli görüp de ona giriftar olan âşığın, bu dünyada da o anı yaşamasının şiirlerdeki terennümüdür. Bu hal ahirette de Cemâlullah'ı görmek ve cemâl tecellilerine daha yakından şahit olmak suretiyle devam edecek olan bir serüvendir. Asıl cemâl-i bâ-kemâlin (mükemmel güzelliğin) de cennette Allah'ın mutlak güzelliğini seyretmek olduğu idrak edilmiştir.

Hâsılı bu çalışmada güzelliğin, mükemmellekle doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Zira güzelliğin kaynağı Mutlak cemâl ve kemâl sahibi olan Allah Teâlâ olduğu için güzellik, âlemde yansıyan ve varlıklar üzerinde kendini izhar eden ilâhî bir sıfat olarak bizi daima mükemmel olan asıl kaynağına götürmüştür. Hatta şair nezdinde insanın bu güzellik ve mükemmellik arayışının, elest meclisinde başlayıp, bu dünya hayatında devam ederek nihayetinde cennette Allah'ı görmek (Ru'yetullâh) ve cemâl tecellilerine mazhar olmakla ebediyete kadar devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ak, C. (1987). Muhibbî dîvânı-izahlı metin. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akdoğan, Y. Ahmedî dîvân. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html> adresinden erişildi (ET: 02.06.2018).
- Akkuş, M. (1993). Nef'î dîvânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyüz, Kenan - Beken, Süheyl - Yüksel, Sedit - Cunbur, Müjgan (2000). Fuzûlî divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Armutlu, S. (2017). Klasik Arap, Fars ve Türk şiirinde güzel/sevgili proto tipleri”, Doğu Esintileri, C. 7, s. 1-68.
- Arslan, M. (2007). Mihrî Hâtun dîvânı. Ankara: Amasya Valiliği Yayınları.
- Ayan, H. (2002). Nesîmî, hayatı, edebi kişiliği ve Türkçe divanının tenkitli metni I-II, Ankara: TDK Yayınları.
- Bayram, Y. (2008). Adlî hayatı-şahsiyeti-şairliği-dîvânının tenkidli metni. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1997). Nâbî dîvânı I-II. Ankara: MEB Yayınları.
- Buhârî (2002). Sahîhu'l-Buhârî. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Can, Y. ve Gün, R. (2012). Ana hatlarıyla Türk İslam sanatları ve estetiği. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

TİDSAD

- Cevizci, A. (2002). Felsefe sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, İ. (2015). İslâm sanatının gelişimini engelleyen kimi kelâmî yorumlar. İslam ve sanat-tartışmalı ilmî toplantı 07-09 Kasım 2014 içinde (s. 93-109) Antalya.
- Çam, N. (2012). İslamda sanat sanatta İslam. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1977). Yahyâ Bey dîvan-tenkidli basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1982). Helâkî dîvan-tenkidli basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (1981). Hayretî dîvan-tenkidli basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çetişli, İ. (2011). Edebiyat bilimi ve sanatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, M. N. (2014). Fâtih dîvânı ve şerhi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- E'vânî, G. (2015). Hikmet ve manevi hüner (M. Kanar, çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Erdoğan, K. (2008). Niyâzî-i Mısrî hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve dîvânı (tenkitli metin). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1980). Kadı Burhaneddin divanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ersoylu, İ. H. (2013). Cem Sultan'ın Türkçe divan'ı. Ankara: TDK Yayınları.
- İpekten, H. (1990). Nâ'ilî divânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (1990). Usûlî divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. ve Kurnaz, C. (1990). Şeyhî divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaköse, S. Nev'î-zâde Atâyî dîvânı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194357/nevi-zade-atayi-divani.html> (ET: 02.06.2018).
- Karataş, T. (2001). Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü. İstanbul: Perşembe Kitapları Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). Şeyhülislâm Yahyâ divânı-tenkitli metin. Ankara: MEB Yayınları.
- Koç, T. (2010). İslam estetiği. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim (2005). Kur'an-ı Kerim meâli. (H. Altuntaş ve M. Şahin meâl). Ankara: DİB Yayınları.
- Küçük, S. (2011). Bâkî dîvânı-tenkitli basım. Ankara: TDK Yayınları.
- Küleççi, N. ve Karabey, T. (1997). Dîvân-Erzurumlu İbrahim Hakkî. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Macit, M. (2017). Hatâyî dîvânı (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Mengi, M. (2014). Mesihî dîvânı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Müslim b. Haccâci'l-Kuşeyriyyi'n-Neysâbüriyyi (1991). Sahîhu Müslim. (Muhammed Fuâd Abdülbâkî tahkik). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nazik, S. (2015). Klasik Türk şiirinde cennet ve cehennem: 2000 yılı sonrasının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Okcu, N. (2011). Şeyh Gâlib dîvânı-hayatı, edebî kişiliği, eserleri, şiirlerinin umûmî tahlili. Ankara: TDV Yayınları.
- Özmen, M. (2001). Ahmed-i Dâ'î divanı (metin, gramer, tıpkıbasım) I-II. Ankara: TDK Yayınları.
- Pişgin, Y. (2015). Din-sanat ilişkisi bağlamında dinî tecrübenin sanat ruhuna etkisi. İslam ve sanat-tartışmalı ilmî toplantı 07-09 Kasım 2014 içinde (s. 45-59) Antalya.
- Soykan, Ö. N. (2015). Estetik ve sanat felsefesi. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Tarlan, A. N. (1967). Zatî divanı. C. I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992a). Ahmet Paşa divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992b). Hayâlî divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992c). Necatî Beg divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2009). Fuzûlî divanı şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tirmizî -Muhammed b. İsâ et-Tirmizî- (1996). el-Câmi'u'l-Kebîr I-VI. (Beşşâr b. Avvâd tahkik). Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamiyyi.
- Tokat, L. (2015). Varoluşun estetik boyutu ve din. İslam ve sanat-tartışmalı ilmî toplantı 07-09 Kasım 2014 içinde (s. 123-144) Antalya.
- Tunalı, İ. (1998). Estetik. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uludağ, S. (1993). "Cemâl". TDV İslam Ansiklopedisi. C.7, İstanbul: TDV Yayınları, s. 296
- Uludağ, S. (2005). Tasavvuf terimleri sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Üstüner, K. (2007). Divan şiirinde tasavvuf. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Üzgör, T. (1990). Türkçe dîvân dîbâceleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üzgör, T. (1991). Fehîm-i Kadîm hayatı, sanatı, dîvân'ı ve metnin bugünkü Türkçesi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yıldırım, A. (2009). Kâmî dîvânı-hayatı, sanatı, eserleri ve divanının tenkitli metni. Ankara: MEB Yayınları.